

प्रकाशन व्यवसाय : ग्रंथप्रकाशन प्रयोजन आणि भूमिका

प्रमोद वा. नहस
ग्रंथपाल
न्यू आर्ट्स, कोमर्स अँड सायंस
कॉलेज वर्धा

पा. डॉ. सुविज ह. उरकुडकर
ग्रंथपाल
आर्ट्स अँड सायंस
कॉलेज पुणेगाव, वर्धा

सार :-

ग्रंथप्रकाशन हा असा व्यवसाय आहे की याचा परतावा केवळ निर्मितीचे काम करून घेणे एक जागेवर बसून लगेच आपल्या अपेक्षेप्रमाणे मिळत नाही. आजच्या युगात ग्रंथ प्रकाशनाची भूमिका डिजिटल युगातील ऑनलाईनच्या सर्व कक्षा वापरून व्यवसाय मोठा करणे, त्यासाठी ई-पुस्तक, ई-कॉमर्स मार्केटिंग अशी नव तंत्रज्ञानाची सर्व आयुधे वापरून अधिकाधिक ग्राहकांपर्यंत पोहचणे व व्यवसाय वाढविणे हीच असल्याचे दिसून येते. ग्रंथ प्रकाशनाचा परतावा मिळणे हे बहुतांशी विक्रेक, विक्रेते यांच्यावर अवलंबून असते. प्रकाशकाला या सर्वांच्याद्वारे पुस्तक वाचकांपर्यंत व्यवस्थितरित्या, पोहोचविण्यासाठी खूप मेहनत घेण्याची गरज असते. ग्रंथ मेळावे, ग्रंथ प्रदर्शन भरवून प्रसंगी वाचकांच्या दारी जावे लागते. पोस्टेजचा अडीअडचणीतून प्रकाशकांची तंत्रज्ञानामुळे उपलब्ध माध्यमामुळे काहीशी सुटका झाली असली तरी, वाचकांची बदलती आवड गरज व वाढत्या स्पर्धेबरोबरच या नव्या तंत्रज्ञानाने निर्माण केलेली आव्हाने यांचाही सामना प्रकाशकाला करावा लागत आहे. अशा परिस्थितीत टिकून राहणे व पुढे जाणे यासाठी परिश्रम नव्याज्ञानाची प्राप्तीकरण घेण्याची इच्छा क्षमता या बाबी प्रकाश व्यवसायामध्ये गरजेचा ठरत आहे.

प्रस्तावना :-

भारतातील पुस्तक प्रकाशनाच्या व्यवसायाचे स्वरूप इतर व्यवसायापेक्षा वेगळे आहे. अर्थलाभ हा इतर व्यवसायाचा पाया असला तरी प्रकाशन व्यवसायाचा मुख्य हेतु समाजाची बौध्दिक क्षमता वाढविणे, ज्ञानाचा प्रसार करणे व जनतेला विचार प्रवर्तक बनविणे हा या व्यवसायाचा मुख्य हेतु आहे. माहिती एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे हस्तांतरित करू शकतो. कारण ती पुस्तकामध्ये संग्रहीत केली जाऊ शकते.

प्रकाशन व्यवसायास नवव्या शतकाच्या मध्यास चीनमध्ये सुरुवात झाली. त्यापूर्वी ग्रंथाच्या प्रति तयार करण्यासाठी नकलविसांची नेमणूक करण्याची पद्धत होती. परंतु यामध्ये दोष आढळून आल्यामुळे हे टाळण्याकरिता ग्रंथाचे मुद्रण करण्याकरिता मुद्रकलेचा शोध लागला यामुळे ग्रंथाच्या प्रति निदोष व त्वरीत तयार होऊ लागल्या. त्यानंतर 1450 मध्ये युरोपात खिळामुद्रण सुरु झाले. परंतु त्यासाठी धर्मगुरु, सरकार, विद्यापीठे यांचा विरोध सहन करावा लागला. प्रकाशन व्यवसायाचा उदय व उत्कर्ष रोम व ग्रीसमध्ये झाला तरी तो व्यवसाय पश्चिमेकडून आला आणि जमनीतील गुटेनबर्ग हे गाव मुद्रण व प्रकाशन यांचे माहेर घर बनले. सोळाव्या शतकात हा धंदा फ्रान्समध्ये स्थिर होऊन इंग्लंडमध्ये गेला पूर्वीच्या काळी ग्रंथविक्रेते, ग्रंथप्रकाशक असे वेगवेगळे व्यवसाय नव्हते पूर्वी हस्तलिखितांच्या प्रति तयार करणारा प्रकाशक त्यांच्या दुकानात कागदाच्या किंवा कातड्याच्या मोठमोठ्या गुंडाळ्यावर ग्रंथ लिहीले जात व हस्तलिखितांची यादी दुकानाच्या

बाहेर प्रकाशित करण्यात येत असे. ज्याप्रमाणे मागणी येईल त्याप्रमाणे महिप सोनेरी बर्ष वगैरे लावून ग्रंथ सुशोभित करण्यात येत होते. दोरीने एका बाजूने शिवलेल्या ग्रंथास पुर्वी कोडेक्स म्हणत असे.

चर्च, विद्यापीठे, प्रकाशक अशाप्रकारे प्रकाशन व्यवसायाची क्रमाक्रमाने अनेक शतकांनंतर प्रगती होऊ लागली आणि पुस्तकांची मागणी वाढत गेली व लेखकांना लोकप्रियता मिळू लागली. त्यामुळे अठराव्या शतकाच्या शेवटी पुस्तक विक्रेते आणि ग्रंथालये यांच्या संस्थेत मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली. ह्या लेखक पुस्तक विक्रेत्याकडून नवे प्रकाशक उदयास आले.

युनेस्को "लिखित साहित्याची निवड करून ते मुद्रित व प्रकाशित करणे आणि त्याच्या प्रचार व प्रसाराची व्यवस्था करणे म्हणजे ग्रंथप्रकाशन होय".

प्रकाशन हा शब्द प्रकाश या संस्कृत धातुपासून बनला आहे. प्रकाश म्हणजे पसरणे, विकसीत होणे, प्रकाशन या शब्दाचा मराठी शब्दकोशामध्ये असा अर्थ आहे की प्रकाशात आणणे, प्रकट करणे, प्रसार करणे असा अर्थ दिलेला आहे. तर इंग्रजी शब्द कोशामध्ये प्रकाशन या शब्दाचा अर्थ Publication, Publicity, Display असे शब्द दिलेले आहेत. शब्दकोशातील विविध अर्थ लक्षात घेता पुढीलप्रमाणे व्याख्या करता येते.

"प्रकाशात म्हणजेच सर्वांच्या समोर आणण्याची क्रिया म्हणजे प्रकाशन होय".

"ग्रंथ छापून विकण्याचा व प्रसारित करण्याचा व्यवसाय म्हणजे प्रकाशन व्यवसाय"

प्रकाशन व्यवसायाचे स्वरूप :-

पुर्वी साहित्यिकांना उभ्या केलेल्या शब्दसृष्टीचा साकार करणे सर्वांना शक्य होत नसे. कारण लेखकांनी लिहीलेल्या ग्रंथाना तत्परतेने सर्वांपर्यंत पोहचविणारी व्यवस्था अस्तित्वात नव्हती. आधुनिक काळात छपाई तंत्राच्या मागोमाग प्रकाशन व्यवस्था उदयास आल्यामुळे बहिणाबाईच्या कविता, आचार्य अत्रे यांच्या सारख्या अनेक लेखकांची पुस्तके वाचकांच्या हाती पडली. कारण ज्ञानाचा ठेवा व संस्कृतीचा दिवा ग्रंथांना म्हटल्या जाते. त्या ग्रंथांमुळे मानवी जीवन संपन्न, समृद्ध करण्यास प्रकाशन व्यवसायाचा फार मोलाचा वाटा आहे म्हणून हा दिवा तेवत ठेवायचा असेल तर ज्ञान, भाषा व जागतीक भाषा जिवंत ठेवून प्रवाही ठेवावी लागते. यामुळे विविध विषयांवर प्रचंड प्रमाणात ग्रंथ निर्माती होते आणि याकरिता प्रकाशन व्यवसाय म्हणूनच अप्रत्यक्षरित्या संस्कृतीचा विकासक ठरतो. प्रकाशन व्यवसायाद्वारे प्रकाशनाची समृद्ध परंपरा चोखंदळ दुरुदृष्टीचे प्रकाशक वाचकांना काय हवे, याबरोबरच वाचकांना काय द्यावे? याचा विचार करतात. या विचारानुन चिंतनातुन अभ्यासामधुन अनेकविध विषयांवर प्रतिभावंत व त्या त्या क्षेत्रातील अनेक विषयांवर प्रतिभावंत जाणकार लेखकांना लेखनास प्रवृत्त करतात. लेखकाकडून आलेल्या कृतींवर संस्काराची दृष्टी फिरवून बदल घडवून घेतात. त्यामुळे पुस्तकाचे रूप साखरेच्या गोडीसारखे बनते. यामुळे वाचकांची गरज भागवून सुदृढ बनवून वाचनाच्या आनंदासोबतच वाचनाची वाचकांमध्ये आवड सुध्दा निर्माण होते आणि यामुळे आपोआपच वाचन संस्कृतीचा विकास होत जाते. प्रकाशन व्यवसाय हा लेखक, ग्रंथ आणि वाचक यांना परस्पराशी जोडणारा दुवा ठरतो. पुस्तक कुठे? कधी? कशाप्रकारे वाचायला मिळू शकते याची माहिती सुध्दा दिली जाते. उदा. पुस्तकांसाठी, फ्लिपकार्ट, अॅमझॉन, बुकगंगा सारख्या साईटला भेट देवून मिळवू शकते.

बरेचदा नविन लेखक व त्यांच्या ग्रंथाबद्दल वाचकांना माहिती नसते. अशा लेखकांच्या लेखनकृती प्रकाशात करून वाचकांसमोर आणण्याचे काम प्रकाशनाद्वारे केले जाते. उदा. राजहंस पब्लिकेशन, ग्रंथाली

प्रकाशन मज्जेस्तीक प्रकाशन, मेहता पब्लिशिंग, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, मीज प्रकाशन, युनिव्हर्सल प्रकाशन, पॉप्युलर प्रकाशन, अनमोल पब्लिकेशन.

आन्धानात्मक व ज्ञानदायी व्यवसाय :-

प्रकाशन हा आन्धानात्मक व्यवसाय आहे. व्यवसायाकरिता पैशाची गरज प्रकाशन व्यवसायामध्येही लागते. परंतु या व्यवसायामध्ये कल्पकता, नवनव्या कल्पना लावून प्रकाशकाला पुस्तक निर्माती प्रकाशन व्यवसायामध्ये करावी लागते. त्याचबरोबर प्रकाशन व्यवसायात ज्ञानदानाचे पवित्र काम करणाऱ्या प्रकाशकाला व्यवसाय स्वतंत्र्याचा कायदा उठविणाऱ्या अपप्रवृत्तीशी करावा लागणारा सामना, वितरक, विक्रेते, दुकानदार यांची नफेखोरी, त्यातून निर्मित अडवणुकीचे धोरण, वाढते कमिशन, कागद, कच्चा मालाच्या वाढत्या किमती, वाचकांची उदासीनता, पुर्वग्रह दुषितता, व्यावसायिक स्पर्धा अशा अनेक आन्धानांना सामोर प्रकाशन व्यवसायामध्ये तोंड घावे लागते.

प्रकाशन व्यवसायामध्ये ज्याप्रमाणे प्रकाशकाला आन्धानांबरोबरच संधीचा सुध्दा विचार केला पाहिजे. मुख्य म्हणजे ज्ञानदान करणारा, संस्कृतीचे आदानप्रदान घडवून आणणारा लेखक-वाचक यांची बौध्दीक, भावनिक भुक भागवून त्यांना आनंद देणारा, व्यक्तीबरोबरच देशाचे स्वास्थ्य सुदृढ ठेवणारा अतिशय महत्वाचा व्यवसाय आहे. उद्योग, सांस्कृतीक व्यवहार करणारा हा व्यवसाय आहे. प्रकाशन व्यवसाय समाजामध्ये दर्जा व मान मिळवून अखंड चालणाऱ्या ज्ञानाचा झरा आहे, यामुळे सेवेचे समाधान मिळून देणारा आहे. त्यामुळे अशा सेवेची आवड असणाऱ्या प्रकाशकाला पैशापेक्षा जास्त किमती असणाऱ्या आनंदाची प्राप्ती करणाऱ्यांनी प्रकाशन व्यवसायाची सुरुवात करून समर्थपणे परंपरा चालविली आहे.

ग्रंथप्रकाशन प्रयोजन व प्रकाशकांची भूमिका :-

“49 पृष्ठापेक्षा अधिक पृष्ठे असलेल्या व नियतकालीक स्वरूपाचे नसलेल्या साहित्याचे प्रकाशन म्हणजे ग्रंथप्रकाशन अशी व्याख्या युनेस्कोनी केली आहे. ग्रंथप्रकाशन व्यवहार आज एक व्यवसाय ओळखला जात आहे. कारण प्रकाशक, लेखक, संपादक मुद्रक, चित्रकार, जाहिरातदार या सर्वांची कल्पना व प्रतिभाशक्ती येथे कार्यरत असावी लागते आणि या सर्वांमध्ये प्रमुख भूमिका असते ती प्रकाशकांची कारण कोणताही व्यवसाय जन्माला घातला म्हणून तो जगत नाही तर त्याला जगवावे लागते वाढवावे लागते. बोट धरून चालवावा लागतो. आजारी असल्यास उपचार करावे लागतात तर तो व्यवसाय दिर्घकाळ पुढे जावून चालू शकतो. याकरिता प्रकाशकांचे ग्रंथप्रकाशन करण्यामागचे प्रयोजन त्याकरिता घ्यावयाची भूमिका स्पष्ट, निश्चित, ठाम दुरुदृष्टी, कालसुसंगत असायला पाहिजे. ग्रंथप्रकाशनाचा इतिहासाचा आपण अभ्यास केल्यास ग्रंथप्रकाशनाची प्रयोजने व प्रकाशकांच्या भूमिका बदलत गेलेल्या आहे.

प्राचीन प्रयोजन :-

प्राचीन काळामध्ये ग्रंथाचे प्रकाशनामध्ये लिखित पुढीलप्रमाणे.

- ग्रंथाच्या प्रतिकृती तयार करणे.
- ग्रंथाचे जतन करणे.
- धर्म प्रसार करणे.
- धार्मीक ग्रंथाचा प्रसार करणे.

भूमिका :-

प्राचीन काळामध्ये ग्रंथ प्रकाशन व्यवहार हा हेतुशी बांधील आणि मर्यादित असा विषय होता. त्यामुळे त्यामागची भूमिका सुध्दा संकुचित अशीच होती. धार्मिक नैषिक व न्याय इत्यादी विषयांच्या सीमा ओलांडता येत नव्हत्या कारण राजसत्तेच्या आणि धर्मसत्तेच्या अनेक मर्यादा होत्या. यामुळे प्रकाशकाला स्वभाविकच व्यापक भूमिका घेण्याचे स्वातंत्र्यच नव्हते. म्हणून प्राचीन काळातील ग्रंथप्रकाशनाचे स्वरूप पारंपारी होते असे म्हटल्यास चुकीचे ठरणार नाही.

आधुनिक प्रयोजने :-

भारतात ब्रिटीशांनी छापखाना आणला आणि ग्रंथनिर्मिती व छपाईला सुरुवात झाली परंतु ब्रिटीशांचा छापखाना आणण्याचा मुख्य हेतु हा धार्मिकच होता. परंतु कालांतराने ग्रंथप्रकाशना मागची प्रयोजने बदलत गेली या काळातील ग्रंथप्रकाशनाचे स्वरूप लक्षात घेतल्यास पुढीलप्रमाणे प्रयोजने आहे.

- ख्रिश्चन धर्मप्रसार करणे.
- हिन्दुस्थानातील जनतेचा मनाचा कानोसा घेणे.
- क्रमीक पुस्तकांची गरज.
- ज्ञानदान व ज्ञानसंग्रह करून सभोवतालच्या घडामोडींचे दिग्दर्शन करणे.
- स्वतंत्र विचारांची अभिव्यक्ती व जनजागृती.
- समाजसुधारणा व समाज विकास.
- बहुजनांचे शिक्षण व संवर्धन.

भूमिका :-

भारताला आधुनिक रूप देऊन ब्रिटीशांनी छापखाना आणून ग्रंथप्रकाशनाला सुरुवात केली. डॉ. विल्यम कॅरी यांनी कलकत्ता शहराजवळ श्रीरामपूर येथे 1801 मध्ये छापखाना सुरु केला. 1805 मध्ये मराठीचे व्याकरण लिहून इंग्रजी भाषेमध्ये मराठी व्याकरण हा ग्रंथ प्रसिध्द केला. नंतर मराठीकोश, प्राचीन संस्कृत ग्रंथांची भाषांतरे, शालेय क्रमिक पुस्तके अशा अनेक ग्रंथांची प्रकाशने त्यांनी सुरु केली. ग्रंथ बदलत्या गैरसमजूती दुर करण्याकरिता व ग्रंथप्रकाशन व्यवसायाला चालना मिळण्याकरिता व्याकरण, विविध विषयांवरील ग्रंथ निर्मातीला प्राधान्य व प्रोत्साहन देण्याकरिता बॉम्बे नेटिव्ह एज्युकेशन सोसायटी या स्वतंत्र संस्थेची निर्माती करण्यात आली. ख्रिश्चन मिशनरी व ब्रिटीश यांची भूमिका जरी धर्मप्रसार व साम्राज्य विस्तार करण्याची असली तरी या भूमिकेचा परिणाम मला नव्या हेतुना व व्यापक भूमिकेवरून ग्रंथनिर्मिती होण्यात झाला. बाळशास्त्री जांभेकर यांनी दर्पण वृत्तपत्रासोबतच, दिग्दर्शन हे नियतकालिक आणि त्यानंतर विविध विषयांवर निघालेला प्रभाकर, मराठी ज्ञानप्रसारक विविध ज्ञानविस्तार, निबंधमाला अशा विविध विषयांवरील वाङ्मय प्रकारातील विपुल ग्रंथसंपदा ज्ञानप्रकाश सभा, कल्याण नायक मंडळी, मराठी ज्ञान प्रसारक मंडळी अशा अनेक प्रकाशन संस्थानी आपआपल्या भूमिका सिध्द करणाऱ्या आहेत. या ग्रंथकारांनी ग्रंथनिर्मिती व प्रकाशन हे एक व्रत म्हणून चालविले व देशप्रेमाची भूमिका स्वातंत्र्य प्राप्तीपर्यंत चालविण्याचे दिसून येते.

स्वातंत्र्यानंतर प्रयोजने :-

स्वातंत्र्यानंतरच्या काळाचा अभ्यास केला तर भारतीय जनतेच्या जीवनाचे स्वरूप महत्त्वाचे दिसून येते. भारत हा बहुभाषीक, बहुसंस्कृतिक देश असल्यामुळे नवनवे मुद्दे समोर येत होते. लोकशाहीचे शिल्ले हळू, अधिकारी आणि तत्कालीन जनतेपर्यंत पोहोचलेले शिक्षण यातून आत्मसन्मान, आत्मजागृती जनतेमध्ये निर्माण झाली. त्यासाठी स्वतंत्र प्रकाशन संस्थांची निर्मिती केल्या गेली.

विविध विषयांवर साहित्याची निर्मिती करणे. नव्याविषयांची त्या क्षेत्रातील वाचकांना ओळख करून देणे तसेच आपल्या आवडीच्या विषयांवर पुस्तके काढून ग्रंथनिर्मितीचा आनंद घेणे. लेखक, वाचकांची प्रतिक्रमा ओळखून संस्कृत व उन्नत पिढी घडविण्यास हातभार लावणे. जनतेच्या ज्ञानाची भूक भागविणे, त्यांना आत्मीक आनंदाची अनुभूती घेण्यास समर्थ बनविणे.

भूमिका :-

स्वातंत्र्यानंतर विविध हेतुने ग्रंथप्रकाशने केल्या गेली. यामुळे दुर्लक्षित राहिलेले विषय व क्षेत्र उजळून निघाले. विशिष्ट विषयांवरची पुस्तके प्रकाशित करणाऱ्या प्रकाशन संस्थाही या काळात अस्तित्वात आल्या विद्यार्थी वर्गाला डोळ्यासमोर ठेवून प्रकाश करणारे डायमंड प्रकाशन ही प्रशावर स्वतंत्रपणे विचारविनिमय स्वतंत्रपणे विचार मांडणारे किलोस्कर प्रकाशनाची सी मासीके, अनुवादीत पुस्तकांचे प्रकाशन करणारे राजहंस प्रकाशन, इतिहास या विषयावर ग्रंथप्रकाशन करणारे अपरांत प्रकाशन ग्रंथ या काळामध्ये ग्रंथप्रकाशन व्यवसायाचा चांगलाच विस्तार झाला. त्यामध्ये या व्यवसायामध्ये राजहंस प्रकाशन, मॅजस्टिक प्रकाशन, मौज प्रकाशन गृह, डायमंड प्रकाशन, कॉन्टीनेन्टल प्रकाशन, मेहता पब्लिशिंग हाऊस अशा अनेक प्रकाशन संस्थांनी या क्षेत्रात आणि वाचकांच्या मनातही आपले असे एक महत्त्वाचे स्थान निर्माण केले. यामुळे वाचकांना वाचनाची आवड निर्माण झाली. याकरिता प्रमुख म्हणजे त्यांची निर्भीड भूमिका महत्त्वाची ठरली. या काळातील प्रकाशकांनी ग्रंथव्यवहार हा धंदा न समजता तत्त्वनिष्ठ भूमिकेतून आपला व्यवसाय केला. त्यामुळे वाचक त्यांच्यापर्यंत पोहचत राहिले.

नवतंत्रज्ञानाचा उदय आणि जागतिकरणाचे युग :-

इ.स. 1990 नंतर जगामध्ये एक बाजारपेठ बनविणारे खाऊजा धोरण आले. यामध्ये इतर देशांप्रमाणे भारत सुध्दा याला अपवाद राहिल नाही. यांच्यासोबत आलेली संगणक, इंटरनेट, स्मार्टफोन, ॲनरॉईड फोन, संकेतस्थळे व यांच्या माध्यमाधून आलेली समाजमाध्यमे यामुळे मानवी जीवनामध्ये क्रांतीकारक बदल घडून आले. यामधून ग्रंथप्रकाशन व्यवसाय सुध्दा सुटू शकला नाही. त्यामध्ये पुस्तकांची बदलती रचना विषय, तंत्र मागणी या सर्व गोष्टीमुळे ग्रंथाची दुनियाच बदलून गेली. यामुळे साहजीकच ग्रंथप्रकाशन प्रयोजनामध्येही आमुलाग्र बदल घडून आला.

यामध्ये घरगुती पारंपारिक उद्योगाला व्यवसायाचे स्वरूप देणे, वाचन संस्कृती पुढे नेत असतांना व्यवसाय वाढविण्यावर सुध्दा भर देणे, आवड, छंद म्हणून व्यवसाय करणे. मागणीतसा पुरवठा या अर्थशास्त्राच्या सिध्दांताची जाणीव ठेवून ग्रंथ निर्मिती करणे, वाचकांपर्यंत पोहोचून ग्राहक मिळविणे, वाढविणे व टिकवून ठेवणे.

ग्रंथप्रकाशन व्यवसायामध्ये आता व्यवसायाचे रूप झालेले यामुळे म्हणून आत ग्रंथप्रकाशकांनी आपला व्यवसाय भरभराटीकरिता जे जे करावे लागेल ते ते करण्याच्या भूमिकेचा अवलंब करण्याची तयारी ठेवलेली आहे. त्या सोबतच जुन्या आणि नव्या अनुभवांचा समन्वय आणि व्रतस्थता व व्यावसायिकता यांची सांगड

पालण्याची भूमिका व त्याकरिता अनेकांची घडपडही आहे. स्वातंत्र्योत्क्राळात निर्रने व्यवसाय करणाऱ्या प्रकाशकांची दुसरी किंवा तिसरी पिढी आता हा वारसा पुढे चालवित आहेत.

त्याचबरोबर अनेक नवतरुण रोजगार व्यवसाय म्हणून या क्षेत्रामध्ये उतरत आहे. त्याकरिता काळ परिस्थितीला अनुसरून परिवर्तनाच्या स्पर्धेत टिकून राहण्याकरिता व व्यवसायाच्या यशस्वीतेकरिता जे जे करावे लागेल ते ते करण्याची भूमिका प्रकाशकांकडून घेतली जात आहे. याकरिता मार्केटिंगचे तंत्र अनुसरून पुस्तक प्रदर्शनी, जाहीरात, लेखक-वाचक-संवाद, नवीन पुस्तक माहीती तालिका, ग्रंथचर्चा, ग्रंथ आपल्या दारी असे नवनविन उपक्रम चालविले जात आहे. प्रकाशकांचे मनोगत लक्षात घेता प्रकाशन संस्थेचे स्वरूप पुर्वीपेक्षा बरेचसे बदलले आहे. पुर्वी फक्त लेखक-प्रकाशक यांचे हितसंबंध महत्वाचे मानले जाते होते. परंतु आज यासोबतच आर्थिक गणीतही महत्वाचे आहे. कारण आता प्रकाशन संस्थांची संख्या वाढली आहे. पुर्वी लेखक त्याच पुस्तक छापलेली यावरच खुश असायचे. परंतु आजच्या काळात पुस्तकांचे मार्केटिंग, विक्रीचे स्वरूप, मानधन यासर्व बाबतीत लेखकाला कळवावे लागतात. पुस्तकांच्या बाबतीत आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत काय चाललयं याचा अभ्यास करून विशेष प्रयोग करावे लागतात. हे सगळं करतांना पुस्तकांची गुणवत्ता टिकून ठेवावी लागतात. यामुळे फक्त मराठी वाचकांना गृहीत धरून चालत नाही.

निष्कर्ष :-

प्रकाशन व्यवसाय हा इतर व्यवसायापेक्षा वेगळा व बौध्दीक पातळीवर आव्हान निर्माण करणारा आहे. त्यामुळे अनेक प्रकारचे अवघाने सांभाळून करावा लागणारा व्यवसाय आहे. प्रकाशक माहीती व ज्ञानाची ओळख करून माहीती व ज्ञान गोळा करतात. त्याची बाह्य पर्यावरणात किती प्रमाणात गरज आहे. याचा आढावा घेतात. कलात्मक व सुंदर आकार देऊन ताकांक सुसंगती असलेले आपले प्रकाशन समाजाला प्रदान करतात. समाजामध्ये त्याचे समीक्षण होते. ग्रंथरूपी अपत्य जन्माला घालतांना प्रकाशक एका मातेप्रमाणे वेदना सहन करित आलेला असतो परंतु निर्माती एक सुखद अनुभूती देखील आहे. प्रकाशक मात्र स्वतःबद्दल व आपल्या वेदनाबाबत फारसा बोलतांना दिसून येत आहे.

संदर्भग्रंथ :-

१. भोर, उज्ज्वला. (2021) प्रकाशन संपादन आणि लेखन कौशल्ये, जळगाव: प्रशांत पब्लिकेशन्स, पृ. 13 ते 33.
२. भटकळ, रामदास. (2015) पॉप्युलर रीतिपुस्तक, मुंबई: पॉप्युलर प्रकाशन प्रा. लि.
३. वैद्य, मोहन (2020-2021) प्रकाशन विश्व; पुणे.
४. गोगटे शरद. (2001) मराठी प्रकाशनाची 200 वर्षे, पुणे: राजहंस प्रकाशन पृ. 3 ते 11.
५. कोण्णूर एम.बी. आणि कोण्णूर सुजाता. (2001). डायमंड ग्रंथालय व माहीतीशास्त्रकोश पुणे: डायमंड पब्लिकेशन्स.